

Foucaults "governmentalitetsteori". Styringsteknologi og subjektivitet.
Arbejdsrapport 1. udkast
Lene Otto ©

I dette arbejdsrapport argumenteres for, at governmentality-tænkningen, som er en videreudvikling af nogle grundtanker, fremlagt af Michel Foucault i hans sidste par år, er et praksis-orienteret perspektiv, der kan være frugtbar for en kulturforskning, der vil forsøge at forstå dannelsen af mennesker og menneskelig subjektivitet i et kulturelt perspektiv.¹ Denne tænkning indebærer en forståelse, hvor menneskers evner og handlemuligheder ikke skabes i autonome processer, men tager form i sociale (magt)relationer. Pointen er, at magten ikke begrænser, dominerer, fornægter eller undertrykker subjektiviteten, men netop former den. Menneskers vitalitet og kapacitet udvikles og udfoldes i og med frembringelsen, udformningen og anvendelsen af mennesket som subjekt. Individets subjektivitet er således ikke en eviggyldig modsætning til politisk magt, men genstand for og middel til regulering af borgerne.

Et historisk perspektiv på subjektivering har ofte været ensbetydende med en form for idéhistorie eller videnskabshistorie, fordi alle de praksisser, hvori subjektet defineres og transformeres er ledsaget af en (videnskabelig) vidensproduktion i en eller anden form. Det anderledes ved Foucaults perspektiv er, at det lægger op til også at undersøge subjektiveringen i praksis. Tankegangen er, at selvet og subjektiviteten konstitueres i magtrelationer og forskellige styreformers, dels diskursivt i form af videnskabelige teorier, dels praktisk i form af teknologier, der udvikles i forskellige institutioner.²

Videnskabsteoretisk forsøger han at se dialektisk på "styring" og "subjektivitet" i en bestræbelse på at ophæve dikotomien mellem ydre og indre, mellem tvang og frihed og mellem samfund og selv. Menneskers mål, vilje og behov, kan kun formuleres med det sprog, der er til rådighed, og som læres i de sammenhænge, man deltager i.

Foucaults "forskningsplan" var, at man konkret skal studere hvordan, forskellige relationer til os selv, er blevet os pålagt i forskellige regulerings- eller regeringspraksisser.

Efter en indledning om begrebets historie og bestemmelser, vil jeg diskutere Foucaults magtopfattelse og de diskussioner om governmentality, der navnlig i 1990'erne har været ret så omfattende. Derefter vil jeg skitsere, hvordan denne tænkning kan frugtbar gøre to konkrete forskningsfelter.

¹ Subjektivitet bruges i den snævre Foucault'ske og bredere konstruktivistiske tradition som en ikke-essentialistisk måde at forstå menneskelig adfærd og erfaring på; som dannet i kulturelle processer. Det står således i stærk kontrast til psykologiens begreb om personlighed.

² Dette er i opposition til fx Anthony Giddens og andre modernitetsteoretikere, der forsøger at skrive en ensidig, kontinuert historie om fremkomsten af det moderne subjekt eller det moderne selv, som ender med at individualiteten kommer i krise i postmoderniteten.

Når den kulturvidenskabelige interesse for menneskelig subjektivitet ikke ønsker at hente inspiration i psykologiens udforskning af menneskers indre liv, kan en anden inspirationskilde være Foucaults studier af befolknings-regulative teknikker, som går under betegnelsen ”governmentality”, fra det franske ”gouvernementalité”. Ofte oversættes begrebet til *politisk ledelsesformer* eller *-strategier*³. Det er en politisk analyse måde som Foucault fra 1978 antyder konturerne af. Denne metode er forsøgt udviklet især inden for de politiske videnskaber ud fra de spredte (og modsigende) elementer, der har kunnet hentes i Foucaults egne empiriske studier samt ikke mindst i de mange interviews, han gav i de sidste år før hans død. Ledelsesstrategierne omfatter alle de måder, hvorpå mennesker, individuelt eller kollektivt, subjektiveres, dvs. skabes som bestemte typer subjekter. Som sådan er der ikke tale om et begreb eller en teori, men om et perspektiv, der leder til en opmærksomhed på tvivlsspørgsmål rundt om hvilke, politiske problematiseringer tager form. Denne måde at tænke på skal lede til, at vi hele tiden spørger: Hvad er det for nye felter af problemer, som den governmentale ledelsesform føler sig forpligtet til at finde løsninger på?

Magt og ledelse

Teoretisk er perspektivet hverken ”mikro” eller ”makro”, men har fokus på den dialektiske relation mellem etik og politik.⁴ Foucault kalder denne proces for en subjektiveringsproces. Formningen af subjektet sker i en dobbeltsidet proces: På den ene side er subjektet formende og konstituerende (det fænomenologiske aspekt), på den anden side formes subjektet også af forskellige objektgørelser. Subjektiveringen er altså en formnings- og dannelsesproces som styres og reguleres, men som samtidig forudsætter individets aktive selvdannelse i form af forskellige operationer på egen krop og sjæl, tanker, adfærd og levevis med henblik på at reformere sig selv for at opnå en vis tilstand af lykke, renhed, visdom, dannelse eller perfektion. Disse operationer kaldes under et for selvets teknologier, og de er nødvendige for konstitueringen af subjektet som et etisk subjekt. Selvets etiske arbejde med sig selv er netop ikke uafhængig af samfundet. Styringen foregår i selvforholdet, i menneskelige relationer men også i etableringen af strukturelle betingelser, fx i de strategier, der udformes, så de taler til bestemte subjekter, fx borgeren eller brugeren.

Kort sagt, er den governmentale ledelsesform en særlig magtteknologi, hvis formål er styring af menneskers selvstyring af deres eget liv og egen adfærd, som forudsætter de styrede subjekters kapacitet som frie aktører, hvorved den adskiller sig fra andre magtteknologier som herskab, vold og tvang. For magten har historisk forskellige former. At regere i moderne stater er ikke at sammenligne med fyrsters udøvelse af herredømme, kejserens suverænitet eller feudaltherrens kontrollerende magt, for som magtform er ledelse fokuseret på menneskers biologiske og sociale liv (bios). For at være målrettet må ledelse bygge på viden om karakteristika ved det, der regeres over. Detaljerne er vigtige når målet er at forøge subjekternes livsperspektiv, sikkerhed, sundhed, velstand og lykke. Teknisk er det en magtform, der bygger videre på den i kirken gennem århundreder udviklede ledelsespraksis hvad angår individers og menigheder adfærd.

I modsætning til ”rå magt” er ledelsespraksis reflektiv idet mål og midler må være velovervejede. Derfor er der en form for fornuft indbygget; magtformer og styremåder er ikke

³ Synonymt med ledelse bruges *regering* og *styring*, også i dette arbejdsrapport.

⁴ Dvs. de processer, der former selvbevidste subjekter. Hos Althusser (og i den etnologiske statsteori) defineres disse processer som interpellation, hos Foucault og hans efterfølgere som subjektivering. Begge er forsøg på at begribe, hvordan subjektet i form af bestemte egenskaber bliver påkaldt i en magtrelation. Men hvor Althusser lægger vægt på selve påkaldelsen har hans elev Michel Foucault arbejdet med at begrebsliggøre den proces, hvori interpellationen bliver et indre anliggende for det interpellerede individ – en etik.

tilfældige, men har en fælles rationalitet, derfor ordet regeringsmentalitet eller magtmentalitet – altså en særlig måde at styre på. Mentaliteten kan ikke nødvendigvis opspores i de traditionelle sociologiske eller politologiske kilder, men kan fremanalyseres i studier af praksis. Det er i de jordnære forsøg på at afgrænse og løse problemer, at mentaliteten kommer til syne. Derfor skal vi ikke studere, hvad der foregår i ministerielle kontorer, men i hverdagens kampe om arbejde, sikkerhed, borgerrettigheder, sundhed, selvbestemmelse osv. Det, der styres, er menneskelige subjekters egenskaber og handlemuligheder, ikke som en direkte kontrol, men som en formning af moralen og etikken, dvs. menneskers selvopfattelse og vilje eller trang til at opføre sig fornuftsmæssigt. Med andre ord er det menneskers indre styringsmekanismer, der styres.⁵

Mennesker ledes til at kontrollere egne instinkter ved at den enkelte eller den sociale gruppe udstyres med sprog og teknikker til selvforståelse og selvbeherskelse. Frivilligheden er forudsætningen for at vi kan ledes, men frihed er også en praksis, der skal reguleres. Således går ledelsesteknologierne ud på, at vi skal gøre bestemte ting, fordi vi (har lært at) synes, det er det rigtige. Det er dette, der adskiller ledelse fra fx disciplinering. Ledelse er fremherskende i moderne vestlige samfund og er vigtig for den moderne velfærdstats eksistens, idet det er en statsform, der netop betjener sig menneskers selvledelse og derfor foregår som en styring gennem deres frihed (Rose 1999:20-24). Når denne påvirkning ikke beskrives som *ideologi* (som fx hos Marx og Althusser), men som *teknologi*, er det fordi fokus er på de forskellige operationer vi frivilligt påtager os med os selv: vi regulerer vores kost, vi tilegner os viden, vi påtager os ansvar i samfundet, vi skriver dagbog, vi lægger planer for, hvordan vi vil realisere os selv og udvikler os.

Teknologier omfatter både materielle, sociale og selvrefleksive måder at forme og forandre mennesker på. Der er lavet flere forsøg på at definere Foucaults begreb om teknologi. Nikolas Rose skriver fx, at teknologi må forstås som: *afgrænsede komplekser af viden og teknik, der er strategisk rettet mod at frembringe bestemte mål* (Rose 1999:51). Teknikkerne sigter på at forme personer med særlige evner, kendetegn og rettigheder. Sammenfattende går styringsteknologier ud på at forme den sociale praksis, ved at forme menneskers *handlerum* (den materielle side), og subjektets etiske *selvforhold* (den ideologiske side).

Politik og etik

Normalt tænker vi etik som det, der vedrører menneskers personlige, eksistentielle valg i forhold, der har med det gode liv at gøre, ligesom den politiske regulering tænkes som en helt anden form for praksis. Det er en af Foucaults fortjenester, at han i sin tænkning forsøger at sammenkæde etik og politik. Det er blevet udlagt på den måde, at analysen af ledelses- eller regeringsmentaliteter har tre dimensioner: magt, sandhed og identitet "*corresponding to what I shall call ()its techne, its episteme and its ethos*" (Dean 1999:18). Forbindelsen mellem politik og etik er ikke ydre magt, men indre, idet selve vores konstituering som individer – frie og med indre liv og ydre rettigheder, er resultatet af politiske programmer og teknikker. Vi er subjektiveret ikke gennem tvang og overvågning, men gennem vores refleksive selv-forhold. Det er i den forstand at ledelse som magtform adskiller sig fra andre kendte magtformer som "dominans", hvor andres evne til at agere ødelægges eller "disciplinering", hvor folk gøres til objekter for en overvågning, og som ikke har forandring af adfærd som sit mål.

"Regering" (ledelse) er en magtform, som anerkender subjekter og deres frihed til at handle. Det er en magtform, der bygger på empati, dialog og frihed. Det er selvfølgelig stadig folks daglige praksis, der skal formes og styres. Der sker blot ikke i form af eksplicitte procedurer for

⁵ Som vanligt spiller Foucault på dobbeltbetydninger i ord, her *conduire*, der lige som det engelske *conduct*, både er verbum og substantiv: *at lede* (andre) og *en* (god) opførsel. Flertydigheden går igen i selve definitionen af government": "the conduct of conduct".

handlinger, men i form af implicite motivationer – ved at opmuntre og inspirere til at tage initiativer og finde egne måder samt ved appeller til værdier. Ledelsespraksis omfatter enhver kalkuleret aktivitet, der går ud på at forme, vejlede og påvirke egne og andres handlinger. Det vil sige såvel de daglige handlemønstre som den mere altomfattende levevis. Når værdierne (en særlig ethos) og praksisserne er indprentet i folk, kan de lede sig selv, fordi de har gjort de ”pålagte” opgaver til deres egen sag. Det er derfor, at det ofte betones, at ”government” ikke er en negativ magt, der begrænser og undertrykker, men en positiv magt, der vil udvide subjekternes handlemuligheder og forøge deres egenskaber.

Ledelse og styring i moderne samfund er afhængig af praksiser, der producerer bestemte former for sandheder i objektive, positive og videnskabelige diskurser. Derfor ser vi, at styringsteknologierne ofte er funderet i videnskaber som medicin, psykologi etc. Bestemte måder at gøre tingene på henter deres begrundelse i disse sandheder. Teknologierne fremmer forskellige kapaciteter og kvaliteter, gennem hvilke individerne kommer til at opfatte sig selv (fx som ansvarlige borgere, frie mennesker, som havende en bestemt seksualitet, - en bestemt sundhedsadfærd etc.). Styringsteknologierne former således bestemte subjektformer, som vi kan anerkende og tage på os.

Hvad sagde Foucault egentlig?

Foucault har beskæftiget sig med magt, politik, og stat i forskellige konkrete sammenhænge, hvor han også diskuterer sin metode, men han har ikke udviklet stringente begreber eller en teori om samfundet mere generelt. Han begyndte først at beskæftige sig med magt omkring 1970, og det ses af nogle som værende i overensstemmelse med en generel tilbøjelighed inden for de strukturalistiske videnskaber (Sarup 1988:81), som Foucault delvis accepterede at tilhøre. Inden for strukturalismen sås forskellige forsøg på at forankre diskurser, symboler og strukturelle relationer i noget mere fast som fx magt eller stat. For Foucault betød det et skift fra opfattelsen i 1960'erne af subjekter som konstitueret af sproglige diskurser til en opfattelse af, at subjektet er en effekt af magtrelationer, hvor magt først og fremmest er teknisk og strategisk. Det er denne nye magtopfattelse som udvikledes i Foucault's tænkning i perioden ca. 1978-84, som sammenfattes med begrebet *governmentality*⁶.

Stat og magt

Det er nok ikke forkert at sige, at Foucault i disse år, sideløbende med en fortsat dyrkelse af det empiriske mikroniveau i studiet af fx selvomsorgen i antikken, var præget af en ny interesse for makroanalyser af forskellige perioders statsræson og styreformer med henblik på at forstå menneskers foranderlige subjektivitet. En positiv udlægning er, at Foucaults nye interesse for regerings- eller styreformer var et forsøg på at overskride skellet mellem mikro og makro, som fx Mitchell Dean argumenterer for: “*The notion of government suggests, then, first a project for the analysis of state no longer reliant in the earlier juxtaposition of micro- and macro-levels of power and the conceptual antimony of an analytic of micropowers and a theory of sovereignty. It also, however, suggests a relation between the government of the self, of one's own existence, and broader modalities of government, including political government*” (Dean 1994:176). I de konkrete empiriske analyser fremstår etikken og politikken dog alligevel som to selvstændige

⁶ “Governing people, in the broad meaning of the word, governing people is not a way to force people to do what the governor wants, it is always a versatile equilibrium, with complementarity and conflicts between techniques which assure coercion and processes through which the self is constructed or modified by oneself.” (Foucault 1980b:162)

praksisområder, om end gensidigt afhængige. Hvordan de er afhængige af hinanden, er det svært at finde egentlige teoretiske udredninger af.

På en måde foregriber afslutningskapitlet om biopolitik i *Seksualitetens historie I* fra 1976, de diskussioner af staten i Foucaults forfatterskab, der følger i perioden 1978-84. Foucault foretrak dog stadig i mange tilfælde at tale om magt frem for politik. Der er således kontinuitet i hans forståelse af magten, idet han fastholder, at det ikke er nok at studere de klassiske statsinstitutioner, hvis man vil forstå, hvordan magten virker: *"I don't want to say that the State isn't important; what I want to say is that relations of power, and hence the analysis that must be made of them, necessarily extend beyond the limits of the State. In two senses: first of all because the State, for all the omnipotence of its apparatuses, is far from being able to occupy the whole field of actual power relations, and further because the State can only operate on the basis of other, already existing power relations. The State is superstructural in relation to a whole series of power networks that invest the body, sexuality, the family, kinship, knowledge, technology and so forth. True, these networks stand in a conditioning - conditioned relationship to a kind of "meta-power" which is structured essentially round a certain number of great prohibition functions; but this meta-power with its prohibition can only take hold and secure its footing where it is rooted in a whole series of multiple and indefinite power relations that supply the necessary basis for the great negative forms of power."* (Foucault, interview i Gordon 1981:122)

Som sådan er magten ikke en substans eller en praksis, der forudsætter en stat, men noget der indgår i alle relationer mellem mennesker, i alle de meningsdannende processer. Magten er nærmest en række sociale teknikker, som gør politikken mulig (Hjelmar 1998:140). Foucaults interesse for regeringspraksis skal ikke forveksles med en statsteori. I noget af det nærmeste man kommer en definition af, hvad han forstår ved regering, er det netop den menneskelige praksis, der er i fokus: *"I intend this concept of "governmentality" to cover the whole range of practices that constitute, define, organize, and instrumentalize the strategies that individuals in their freedom can use in dealing with each other."* (Foucault 1997:300, cit. i Rose 1999:23)

Udviklingen af nye praksisformer, fx behandlingsteknikker, strafteknikker i bestemte sammenhænge, får stor betydning for de politiske strategier i forhold til befolkningen. Dette fokus på daglig praksis i videnskab såvel som i institutioner gør, at metoden især er anvendelig til at forstå historiske processer og sociale forandringer inden for afgrænsede områder af samfundet, men ikke til at forstå mere komplicerede samfundsmæssige forandringer, forårsaget af krige og økonomiske kriser.

Hvorfor styring?

Både på fransk og på engelsk er "governmentality" en neologisme, en sammentrækning af "governmental rationality", der samtidig spiller på "mentality". I begrebet regeringsmentalitet ligger således en forestilling om en kollektiv mentalitet, der danner baggrund for, at bestemte typer af viden og former for praksis betragtes som rationelle og fornuftige. Mentaliteten er således en relativ sammenhængende enhed af kollektiv viden, ideer og måder at forholde sig på i moderne samfund, ofte udsprunget af de humanistiske videnskaber. Denne viden er forudsætningen for overhovedet at kunne regere eller styre og (vej)lede, som jeg foretrækker at oversætte det til⁷.

I forsøget på at forstå hvad der ligger i begrebet, må det slås fast, at Foucault aldrig selv har brugt begrebet i nogle artikler eller bøger, men kun i forelæsninger og interviews. Her vil jeg primært referere til hans berømte forelæsninger *Governmentality* (Burchell et al 1991:kapitel 4) i 1978 på Collège de France og *Omnes et Singulatim: Towards a Criticism of 'Political Reason'*,

⁷ Denne insisteren på en relation mellem viden og reguleringsteknikker minder en hel del om hans begreb vidensmagt, men tilsyneladende er mentaliteter og rationaliteter mindre konsistente og mere kontingente end vidensregimer.

som var én af *The Tanner Lectures of Human Values* på Stanford University i 1979 (University of Utah Press 1981).

I de nævnte forelæsninger fra slutningen af 1970'erne er der ingen entydig definition af begrebet, ligesom der er helt forskellige periodiseringer. Nogle steder refererer begrebet kun til den moderne periode med fremkomsten af biomagt fra slutningen af 1700-tallet, andre gange bliver det brugt til at karakterisere tiden helt tilbage til 1500-tallet og atter andre gange som en generel karakteristik af politisk magt. Desuden bruges synonyme eller komplementære begreber som regeringsfornuft, regeringsrationalitet, politisk rationalitet, og kunsten at styre.⁸

Det har alt sammen givet et meget forvirret billede af, hvad det er for en type analyse, begrebet lægger op til. Et forsøg på at skabe orden i de begrebsmæssige uklarheder er dog gjort af Mitchell Dean i bøgerne *Critical and Effective Histories* (1994) og *Governmentality. Power and Rule in Modern Society* (1999), som jeg vil bruge en del i den følgende fremstilling. Han er igen inspireret af Colin Gordons introduktion til antologien *The Foucault Effect. Studies in Governmentality*, som udkom i 1991, blandt andet med to af Foucaults egne forelæsninger. Den vil jeg også gøre brug af.

Styringspraksis: at regulere, at regere, at råde, at reformere

To analyse government is to analyse those practices that try to shape, sculpt, mobilize and work through the choices desires, aspirations, needs, wants and lifestyles of individuals and groups. This is a perspective, then, that seeks to connect questions of government, politics and administration of the space of bodies, lives, selves and persons. (Dean 1999:12)

Netop denne forbindelse mellem (politisk) administration og befolkningers liv og selvbevidsthed bliver ofte fremhævet som det erkendelsesmæssige potentiale i governmentality-tænkningen. I Foucaults egen forskning er det kun "Seksualitetens historie 1", som med nogen ret kan siges at beskæftige sig *både* med mikromagten i form af selv-teknologier og befolkningsregulering i et statsperspektiv, men den gør det i to adskilte empiriske dele uden et egentligt forsøg på en teoretisk sammentænkning; henholdsvis om viljen til viden der ligger i bekendelsen (om det seksuelle) og biopolitik. Det er således ikke let hos Foucault at finde anvisninger på en egentlig metode; man må stille sig tilfreds med nogle vage ideer om, at det er muligt at indkredse særlige mentaliteter og rationaliteter med hensyn til at regulere hvad som helst.

Opmærksomheden på mentaliteter, ideer og viden indebærer dog ikke en analyse af de teoretiske og abstrakte sider af tænkningen, men af de praktiske implikationer heraf. "*Thus to analyse mentalities of government is to analyse thought made practical and technical.*" (Dean 1999:18). Her ligger også det kritiske punkt i analysen; at kunne fremanalysere den ikke-subjektive intentionalitet i en given praksis, som ikke nødvendigvis er i overensstemmelse med den eksplicite, kalkulerede og programmatiske rationalitet (Dean 1999:22). I praksis må analysen nemlig ofte koncentrere sig om den rationalitet, der er indlejret i programmer, institutioner og reformer, der tager sigte på at forme menneskelig adfærd, især hvis der er tale om historiske studier, hvor det ikke er muligt at bedrive deltagerobservation. Dog kan rationalitet også, som påpeget af Nikolas Rose være af mere praktisk art, som de kommer til udtryk i specifikke praksisformer som fx socialt arbejde og politiarbejde (Rose 1999:4). Det vil ofte være disse små undseelige skift i praksis, hvor selve aktiviteten at styre problematiseres, der er de mest interessante begivenheder, og ikke formaliseringen af dem i tekst: "*They have particular dates and places, and occur at particular*

⁸ De engelske begreber "governmental reason", "governmental rationality", "political rationality" og "the art of government".

locales or within specific institutions or organizations. Thus, rather than starting from a global theory of the state or of power relations, an analytics of government directs us to examine the different and particular contexts in which governing is called into question, in which actors and agents of all sorts must pose the question of how to govern.” (Dean 1999:27)

Teknikker og teknologier

”... citizenship in modern democracies may be understood as a repertoire of attributes realised through disciplinary and pastoral technologies. Prisons, hospitals, the factory, welfare provisions, even sexuality (as well, of course, as schools and mass communication) embody the terms in which individuals experience and enact the social. These, rather than the authority of legally defined rights, give substance to citizenship and the exercise of liberty. Rights and responsibilities cease to be metaphysical attributes of the person, and appear instead as socially conferred capacities and capabilities.” (Donald 1992:135)

Den tekniske side af befolkningsreguleringen er central for Foucault, ligesom det igen og igen fremhæves, at det er befolkningens praksis - aktiviteten, der reguleres. Denne måde at anskue det på, hænger sammen med Foucaults insisteren på at stille hvordan-spørgsmål. Det interessante er, at analysere hvordan magten virker, ikke hvem der er i besiddelse af den. For at kunne besvare hvordan styringen forgår, må man konkret analysere de befolknings-regulerende teknikker, hvor styringen sker næsten umærkeligt ved at påvirke individers motivation, vilje og lyst – Foucault bruger både det kristne begreb *sjælen* og det filosofisk begreb *subjektiviteten*. Det er disse konkrete mekanismer og deres manifestation i forskellige former for praksis, som Foucault ønsker at granske, snarere end det er udviklingen af en generel teori om regeringspraksis. Derfor tales der om praksisregimer – og deres logik (rationalitet eller mentalitet). Sådanne regimer synliggør sammenhænge og fænomener i og med at problemerne håndteres.

Befolknings-regulerende teknikker er alle de teknikker, der indgår i sociale relationer på forskellige niveauer lige fra relationen til en selv, dvs. det, vi i dag ville kalde personlige udviklingsteknikker eller selvdannelse, over relationer i familier, institutioner og grupper til de relationer, der er nødvendige for opretholdelsen af politisk suverænitet. Særligt forbindelserne mellem dem er interessante, som Foucault også selv påpeger: *”Let's say one has to take into account the interaction of these two types of techniques”* (Foucault 1980, i Burchell 1996:20), men i forelæsningerne beskæftigede han sig hovedsagligt med den politiske dimension (Gordon 1991:3).

Regeringspraksis indebærer to momenter, som det er muligt at skelne imellem, nemlig repræsentation og intervention (Dean 1994:188). På den ene side, fordrer styring en repræsentation i en form for politisk rationalitet, som er en relativ systematisk, eksplicit og diskursiv problematisering som tillige formulerer det, der skal styres i et praktisk sprog. For at der kan være tale om en praksis, er der også en teknisk side, som er alle de måder mekanismer og instrumenter, som gør administration, magt og regulering mulig.

Mitchell Dean skelner videre mellem regeringsteknikker og regeringsteknologier (1994:187). Teknikker er fx optællingssystemer, metoder til at rationalisere arbejdet, overvågningsmetoder, tidtagning og organisering af rummet, mens teknologier kan være større systemer som skole, medicinsk praksis, forsikringssystemer, management, ekspertise og forskellige interventionsformer, som er iværksat i programmer. Teknikker er mangfoldige og mere kontingente og flyder rundt mellem systemerne, indgår i forskellige strategier og teknologier og har forskellige konsekvenser

Når man vil analysere subjektivering, kan man undersøge tekster og teknikker, der *forudsætter* hvad subjektet er. Tekster er kun interessante, idet de gøres tekniske /praktiske i såvel professionelle praksisser som i selvets teknikker. Derfor er det samlede billede heterogent. Til enhver tid er mennesket subjekt for en mængde forskellige subjektiverings praksisser, så subjektet er ikke det samme på forskellige steder. Enhver praksis henvender sig specifikt til et subjekt af en bestemt art.

Den beskrevne analysemetode peger altså ikke på nogle bestemte aktører eller strukturer i samfundet, så hvordan griber man overhovedet analysen an? Hvor skal man lede? Det er oplagt at lede der, hvor diskurserne produceres. Det fører til de aktører, som er centralt placerede i forhold til at producere og kontrollere de diskursive sandheder, som er grundlaget i ethvert regime. Det er de aktører, der producerer mening, som har en markant politisk effekt (Hjelmar 1998:147). Magten ligger i det diskursive grundlag, der gør, at bestemte beslutninger betragtes som rigtige og legitime.

Diskurser er nemmest at undersøge i form af tekster, hvilket gør det oplagt at se, hvordan opdragende og informative tekster af moralsk og oplysende karakter skrevet af læger, præster, jurister, politiske ledere etc. har formået at ændre folks adfærd og tænkemåder ved at forme forventninger og forestillinger om, hvad der er det normale. Subjektiviteten (og udelukkelsen) er således allerede indskrevet i sproget, i diskursens regler.

Pointen i diskursanalysen er, at man ikke kan skelne mellem et fænomen, fx sundhed og menneskers forståelse heraf. Der er ikke på den ene side en essens (et fænomen eller en ting) og på den anden side synet herpå. Diskurser fremtræder som noget mennesket iboende, noget vi kun kan opfatte som natur. Diskursive fænomener, hvad enten det er seksualitet, køn, barndom, sundhed eller alderdom, indgår i menneskers fundamentale livsopfattelse, præger bevidstheden og forestillingerne om livets sammenhænge, fx hvad der er naturligt. Diskursen er det indlysende: den, man agerer, skriver og taler sig ind i med selvfølgelighed. Diskurs er viden, der ikke er bundet til et bestemt subjekts tænkning, men omfatter videnskabelige indsigter, praktisk erfaring, ekspertise såvel som hverdagskundskab og handlemønstre, som bygger på ikke-artikuleret viden. Enhver form for viden forudsætter en diskursiv praksis.

Selvets teknologier og subjektivitet

En særlig art af sociale teknologier er selvteknologier, dvs. menneskers etiske arbejde. Selvets teknologier er en vigtig del af analysen, hvis man vil forstå formningen af selvet.⁹ I kulturanalyser taler vi også om individers og grupperes identitet .

Foucault definerer selv-teknologier, som en række operationer, som individer kan udføre på deres egen krop og sjæl, tanker, adfærd og væremåde for at transformere sig selv med henblik på at opnå et bestemt mål. Fx er læsefærdighed en teknologi, som både indebærer styring af selvet og andre. Forbindelsen mellem menneskekroppens kræfter og praktiske ting som skrivning, transformerer intellektet og selvopfattelsen. Skrivning er en ældre teknologi, der genanvendes i disciplinære projekter, som den obligatoriske skolegang. Man lærer børn bestemte teknikker for at give dem bestemte kapaciteter til selv-refleksion, selv-disciplinering og selv-kontrol; dvs. gøre dem i stand til at udøve deres frihed ved at kunne udøve kontrol over deres basale impulser.

⁹ Subjektet konstitueres i mange forskellige kulturelle former. Foucault, og de der er inspireret heraf, forsøger at gøre op med den abstrakte filosofiske, humanisme, hvor individet er en isoleret og autonom størrelse. Det pre-eksisterende subjekt er en grundlæggende sociologisk og psykologisk figur. Foucault henviser i stedet til, at vi skal undersøge selve den praktiske formning og dannelse, som hos Aristoteles, der påpegede at vores etiske antagelser er resultatet af en samfundsmæssig dannelsesproces. Dog er der ikke nødvendigvis tale om hierarkiske (determinerende) relationer. Samfundet består af mange forskellige praksisformer hvori individer konstitueres.

Foucault talte for, at man skulle analysere askesens forskellige former, dvs. de selvformende aktiviteters metoder, teknikker og instrumenter. De er ikke autonome i den forstand, at de er resultatet af menneskers eksistentielle valg, men de er relativt uafhængige og kan som sådan også fungere som modstandsformer. Foucault nævner teknikker som dialog, lytning, meditation, hukommelsestræning, bevidsthedsøvelser, selvterapi, dagbogsskrivning, brevskrivning, ritualisering af livet og sundhedsdyrkelse. Igen er det praksis, der er i fokus. Mennesker former og reformer sig selv på utallige tekniske måder, men som Rose også viser i sin forskning, kommer teknologierne et sted fra. Vi skal ikke gå til den klassiske idéhistorien, hvis vi vil forstå hvordan selvopfattelsen forandres: *“Rather, we need to undertake a more modest yet more practicable task: identifying the ways in which human beings are individuated and addressed within the various practices that would govern them, the relations to themselves that they have taken up within the variety of practices within which they have come to govern themselves.”* (Rose 1999:43)

Sådanne praksisser, hvor der styres ved at udvikle menneskers evne til selvforvaltning kan fx være medicin, kriminologi, terapi, socialt arbejde, pædagogik etc. *In order to work, governing often concerns the formation of the subjectivities through which it can work* (Dean 1999:71). Styringen virker gennem de subjektiviteter, som er resultatet af disciplinernes udforskning af deres vidensobjekter, fx den syge, den kriminelle, den arbejdsløse etc. Disciplinerne kalder Dean for *praksisregimer*¹⁰, fordi der er tale om et sammenhængende felt af viden, ekspertise og tekniske midler.

Når det er igennem identiteten eller subjektiviteten, at styringen foregår, må man undersøge hvilke former for kvalifikationer, færdigheder, personligheder og egenskaber forskellige reguleringsteknikker forudsætter hos den befolkningsgruppe, der skal reguleres. Hvilken adfærd forventes og hvilke rettigheder og pligter indebærer det. Disse identitetsformer eller subjektivitetsformer som fremmes eller forudsættes i forskellige praksisser giver mulighed for, begunstiger, tildeler og lokker bestemte egenskaber frem. Spørgsmålet er ikke hvilken identitet man har, men hvordan man får folk til at identificere sig aktivt, og fx blive forbruger, patriot, selvhjulpen eller aktiv borger. Det interessante er ikke at kunne påpege hvilke værdier de forskellige teknikker repræsenterer (fx liberale, konservative eller socialistiske), for teknikker udspringer ikke af værdier og ideologier, i stedet skal man undersøge hvordan værdier fungerer i forskellige regeringsmentaliteter, hvilke konsekvenser de har i form af politiske argumenter og hvordan de knyttes til forskellige sociale teknikker. Det helt centrale er, at styring i denne forstand ikke er begrænsende, men åbner for nye potentialer hos mennesker. Denne læggen vægt på de positive og produktive muligheder, er typisk for Foucault, og står nærmest i modsætning til Frankfurter skolen tænkning, som ser enhver styringsteknik som en kolonisering af livsverdenen i negativ forstand.

Hvad er en general karakteristik af subjektivering og hvad er historiske specifikke praksisser?

“The capacity to problematize one’s conducts and abilities by relating them to an inner principle of ethical self-scrutiny and control is indeed a real capacity, but it is not the foundation of these abilities and it does not lie behind all departments of life. In fact this capacity is the product of special ethical techniques and practices ... and arises from a particular department or mode of living, that of ethical self-reflection and cultivation. History and anthropology show us that not all human abilities

¹⁰ Regimes of practices can be identified whenever there exists a relatively stable field of correlation of visibilities, mentalities, technologies and agencies, such that they constitute a kind of taken-for-granted point of reference for any form of problematization. In so far as these regimes concern the direction of conduct, they form the object of analytics of government (Dean 1999:27)

undergo introspective moral problematization at all times in all culture." (Hunter 1993:128)

Hvis vi gør det til en generel antagelse, at bevidstheden er styringens mål, en nødvendig forudsætning for at styringen kan lykkes, så etablerer vi det bevidste subjekt som en trans-historisk realitet, og glemmer at kropslige egenskaber og handleevner også kan etableres ved direkte indprentning og imitation af kropslige teknikker, som hverken er rationelt kontrolleret af bevidstheden eller indlejret som kulturel betydning i underbevidstheden (Maus 1973). Der er også en sfære af aktiviteter og handlinger som ikke er styret af viden. Vi kan gøre meget som et resultat af endeløse praktisering, som ikke først er etableret som viden i rationel forstand.

Problemet er at forstå formningen af subjektivitet, uden at genetablere det transcendent subjekt. Ofte vil forsøgene herpå alligevel forstå subjektiviteten som noget, der retter sig mod det ubevidste, som påpeget af Hunter (1993). Det teoretiske begreb om styring forudsætter altså noget som er et historisk specifikt fænomen, nemlig det selvrefleksive menneske. Men hvis ikke evnen til refleksion skal forstås som selve definitionen på et menneske, men som et produkt af etiske teknikker og praksisser, så ligger der her en modsigelse. Mod det kan argumenteres, at handling ikke forudsætter subjektivitet, at handling ikke behøver at udspringe af internaliserede værdier. I stedet må det fastholdes at subjektivitet også kan være rent teknisk, at subjektet kan inkorporere mange forskellige positive attributter "without subjecting them to the techniques of inner ethical problematization" (Hunter 1993:128). Med andre ord, vi modsiger dialektikken, hvis vi forudsætter at subjektivitet forudsætter selvrefleksion, selvbevidsthed eller underbevidsthed, når disse karaktertræk selv er formet kulturelt. Det samme er tilfældet, når der tales om modstand. Når det fastholdes, at modstanden må findes i subjektiviteten, fx modstand mod at blive formet af normerne, fastholdes subjektet som en ekstra-governmental ressource for modstand.

Styreformer som analyseobjekt

Aktuelt har governmentality-tænkningen hovedsagligt været appliceret på studier af den moderne politiske styrings udvikling af borgernes selv-styring. Fx det udviklende arbejde, det fleksible arbejde, den politiske forbruger, sundhedspolitik, forældrebestyrelser, ansvar for egen læring, aktivering, socialt arbejde ("bruger" i stedet for "klient") etc. Ind imellem kan det være svært umiddelbart at se, hvad der adskiller denne analysemåde fra mere traditionelle studier af administration og forvaltning. Derfor er det heller ikke muligt at drage nogen konklusion mht. forskningsperspektiverne. Jeg vil i stedet vende mig mod en af de sociologer, der mest konkret har forsøgt at anvende analysemåden i praksis. Det drejer sig om Nikolas Rose. Hans styrke er, at han har brugt Foucault på en kreativ og inspirerende måde. Han hænger ikke bare fast i Foucaults store perioder, men arbejder specifikt med fremkomsten af den liberale stat og hvordan individualisering, autonomi og frihed kan forstås som en del af politikken og magten, som måder at instrumentalisere magten på – livsmagten. Han forsøger med andre ord at konkretisere Foucaults begreb *biopower* og se flere regimer her indenfor.

Rose peger også på det kritiske potentiale, der ligger i at tage udgangspunkt i nutiden og spørge hvordan sandheder og handlemåder er blevet til. Man skal altså ikke afdække eller rekonstruere fortidige begivenheder men med udgangspunkt i nutiden eftersøge de dimensioner af historien, der består af opfindelsen af, kampen om, operationaliseringen af og transformeringen af programmer, teknikker og instrumenter, der former menneskelig adfærd og selvforståelse med et bestemt formål for øje: *"It is to start by asking what authorities of various sorts wanted to happen, in relation to problems defined how, in pursuit of what objectives, through what strategies and techniques."* (Rose 1999:20).

Stat, politik og magt

”Rather than a theory of the state, Foucault proposes to analyse the operation of governmental power, the techniques and practices by which it works, and the rationalities and strategies invested in it.” (Dean 1994:179).

For Foucault, var tanken om forskellige styreformere et led i forsøget på at finde en anden måde at tænke politik på. Han ønskede at vise, at hans analyser af mikromagten i form af teknikker og praksisser som i *Overvågning og straf*, kan overføres på den politiske styring på makroplan. Pointen er, at ved at analysere staten som regerings-praksis, løser han den gordiske knude mht. at forstå relationen mellem mikro og makro. Ved at starte med regerings-praksisser, fx biopolitikken vil han vise, hvordan udviklingen af praksisformer både transformerer staten og former de mennesker, der bliver regeret. Han starter altså hverken sin analyse oppefra eller nedefra, men i midten så at sige - i de praktiske, tekniske procedurer, som hele tiden er under forandring. Praksisser er uden subjekt, og altså også uden statssubjekt. Analysen af, hvordan magten virker, dens mekanismer, teknikker, strategier og mål er den samme, uanset om det er på det globale niveau eller fx behandlingspraksis på en hospitaletafdeling. Alle former for praksis indebærer magt, men de har ikke ét udgangspunkt.

Heri ligger også et ønske om at kappe hovedet af kongen i den politiske teori, som Foucault selv har udtrykt det, og at forstå moderne samfund som værende uden et centrum og uden spids (Foucault 1995a:126). Pointen er, at magten udøves og tænkes på mere *komplekse og kontingente* måder end i traditionel politologi, hvor institutioner, ikke praksisser er i fokus. Staten kan nemlig ikke fungere som stabilt referencepunkt i en forståelse af magt og politik i moderne samfund, for den er ikke en essens, men skal forstås i relation til de styringsteknikker, der anvendes, mener Foucault. Magt produceres i forskellige relationer og er ikke noget substantielt.

I den nævnte forelæsning *”Government”* fra 1978 konkluderer Foucault, at staten *”is no more than a composite reality and a mythical abstraction whose importance is a lot more limited than many of us think”* (i Burchell, Gordon & Miller (eds.) 1991: 103), men fire år senere i efterordet til Dreyfus og Rabinow’s bog *”Michel Foucault: beyond Structuralism and Hermeneutic”* skriver han, at i moderne samfund er staten ikke bare en magtform – *”but that in a certain way all other forms of power relations must refer to it”* (1982:224). Det giver anledning til at tro, at den senere Foucault er blevet mindre skeptisk overfor staten, men det behøver ikke at være tilfældet. I hvert fald konkluderer Dean (1994) at Foucault bevarer sin anti-statslige indstilling, både metodisk-teoretisk, politisk og etisk, men at hans holdning *både ”... affirms the central role of the state in organising the field of powers of advanced liberal states at the same time as it denies that this role is a constitutive or necessary one”* (1994:180).

Hos Foucault installeres ideologi i praksis. Ideologi skal ikke indlæres, den skal udføres. Magten er i de processer, hvor normer dannes og individer formes og hvor vaner, rutiner og værdier skabes. Foucaults fokus på sociale teknikker kan godt minde om Althusser’s brug af begrebet ideologiske statsapparater, men hvor Althusser lægger stor vægt på staten, og bliver næsten funktionalistisk, når apparaternes funktion ses som opfyldelse af eksplicite statslige mål om kontrol og dominans, så er Foucault mere praksisorienteret, og ser ikke teknikkerne som prædestinerede eller spændt for én vogn, men som selvgenererende. Foucault vil væk fra den marxisme, der ser alle ideologiproducerende eller vidensproducerende discipliner som værende i ledtog med en politisk magt.

Som sagt taler Foucault mest om magt, ikke som noget substantielt, men som noget der konstituerer alle sociale relationer. Magten kan derfor vanskeligt indfanges teoretisk men kun empirisk i analyser af magtens konkrete udtryk. Det er netop magtbegrebets tvivlsomme teoretiske status, som Foucault-kritikere er ude efter. For når magten er allestedsnærværende, og mennesker er "altid allerede

regulerede", ligner det en tautologi "magt er magt" (Hjelmar 1998:146). Magten bliver et sidste uforklarligt princip i hans teoretiske univers (Baudrillard 1982:52), hvis egen teoretiske status er svævende, fordi magtbegrebet ikke forankres i noget.

Foucaults argument er således næsten modsat Højrup, der ser forsvarsevnen som determinerende i sidste instans (dvs. teoriens indgangsbegreb), hvorfor borgernes subjektivitet skal være logisk og nødvendig i forhold hertil, mens Foucault mener, at subjektiviteten installeres af autonome diskursive praksiser, fx medicinen og fængselsvæsenet. Han opererer altså ikke som Højrup med ét anerkendende subjekt, men ser snarere individkonstruktionen som et nærmest tilfældigt resultat af en række sammenvirkende diskurser og praksiser, som ikke kun er disciplin men også selvdisciplin, det han kalder selvets teknikker. Først senere bliver disse praksisformer underlagt staten. Hvorfor dette sker, giver han egentlig ikke noget udtømmende (teoretisk) svar på.

Foucault har med andre ord kun ansatser til en teori om, hvorvidt diskursive praksiser (ideologi) er en mulighedsbetingelse for staten, eller staten er en mulighedsbetingelse for diskurserne. I det hele taget har han aldrig haft intention om at udvikle en statsteori, derfor har han heller ikke et teoretisk begreb om staten, men som hos de fleste andre er staten en empirisk kategori, der først findes historisk fra 1600-tallet. Før da var magten inkarneret i en person - suverænen. Frem for at tale om statsformer taler han om magtformer og hans genealogiske metode fører tilbage til substantielle brud i magtens former. Derfor lokaliserer han et brud, hvor magten bygger på livet og ikke døden - den såkaldte biomagt.

Et historisk perspektiv?

Som nævnt ovenfor, er det svært at sammenfatte Foucaults studier til en sammenhængende historisk analyse af styringsformernes genealogi; dertil er hans periodiseringer og begreber alt for inkonsistente. Grundlæggende kan man sige, at synspunktet er, at forandringer i regeringsteknikker udvikles af den daglige praksis med at løse praktiske problemer.¹¹

I hans interesse for den aktuelle problematisering af velfærdsstaten (i 1970'erne) forsøgte Foucault at opspore rødderne til den moderne regeringsmentalitet. Han så det som en indbygget konflikt mellem den kristne forståelse af styringen som en pastoral relation mellem hyrden og det enkelte levende individ i hans flok og statstænkningen, der er udviklet i den græske polis med dens juridisk regulerede relation mellem byen og borgeren. Velfærdsstaten forsøger at kombinere to typer af subjekter – borgeren, der er bestemt politisk og juridisk og individet, der er en levende eksistens med livsform, livsforløb og identitet. Foucault thus argues that the welfare-state problem is one of the "tricky" adjustment between political power exercised over legal-political subjects and pastoral power exercised over live individuals (Dean 1999:76).

Hans metode er genealogisk når han fremstiller den præmoderne magt som en suveræn magt og det først var med biopolitikken, der former livskvaliteten og giver livet form, at staten bliver aktør. For tanken om styring forudsætter ideen om samfundet som en organisme med egne love og kræfter –altså en moderne tanke, som forudsætter *statskundskaben*, hvor staten er identisk med dens subjekter og ikke som hos Machiavelli, med fyrsten. Det bedste eksempel er den tyske politividenskab, som Foucault citerer flittigt, fx for udsagnet: "*The sole purpose of police is to lead to the utmost happiness in this life*". Endnu nyere er det, at ikke blot borgerens kroppe men også deres sjæl er trådt ind i regerings-sfæren – den politiske regulering.

En politisk styring via subjektiviteten forudsætter, at individets selvopfattelse og holdning, værdier og betydning er blevet objekt for viden, at der findes et sprog. Dette sprog

¹¹ I modsætning fx til den etnologiske statsteori, der anskuer forandringer i styreformerne som svar på trusler mod staten.

produceres først og fremmest i de såkaldte *menneskevidenskaber*, psykologien, psykiatrien, socialmedicinen og delvis antropologien. Samtidig med denne nye regeringsform skabes grundlaget for forskellige former for modstand, idet den nye produktion af viden om livet, af de regerede bruges til at formulere politiske krav, om at staten skal garantere og skabe forudsætninger for det gode liv.

Moderne staters politiske rationalitet bygger på sikring af borgerskab og eksistentiel sikkerhed. Det sidste kræver brugen af teknikker, der er opfundet i kristendommen og udviklet i den tyske *polizeiwissenschaft*. Det kalder Foucault for en pastoralmagt, fordi den som præsten udformer passende moralske retningslinjer, for den enkelte. Tidligere var staten karakteriseret af en anden form for magt, hvor formålet var at opretholde herskerens suveræne position og forøge hans rigdom (Foucault 1991:) Det er ikke kun velfærdsstaten, men også den enevældige stat, Foucault karakteriserer som en pastoralmagt. Demokratiseringen betød blot flere krav om at den politiske styring blev endnu mere nuanceret, blandt andet fra sociale tænkere som Durkheim og Beveridge (Foucault 1988:166).

Den moderne statsmagt har ikke styringen som et mål i sig selv, men en forøgelse af befolkningens velfærd, rigdom, levetidslængde og sundhed (Foucault 1991:100). Den statsteori - *raison d'état*, som udvikledes i 1800-tallet, adskiller sig fra tidligere statstænkning ved ikke at have et højere formål¹². Staten var ikke koblet til en bestemt fyrstes skæbne, men var et mål i sig selv. Målet var en forøgelse af statens styrke, og den afhang af befolkningens størrelse og de enkelte individers robusthed. Den type viden, som staten havde brug for, var ikke overvejelser om retfærdighed, det gode eller naturlovene, men statens styrke. Derfor måtte der indsamles viden om staten resurser. Empirisk viden erstattede etiske teorier ligesom styrke blev et nøgleord i stedet for dyd.

"From the idea that the state has its own nature and its own finality, to the idea that man is the true object of the state's power, as far as he produces a surplus strength, as far as he is a living, working, speaking being, as far as he constitutes a society, and as far as he belongs to a population in an environment, we can see the increasing intervention of the state in the life of the individual." (Foucault: forelæsn., Stanford University 1979, cit. in Dreyfus & Rabinow 1983:138)

Den videnskabelige og den politiske interesse for individet kunne fra da af ikke adskilles. Individet var interessant præcis fordi det kunne bidrage til statens styrke. Individernes liv, død, aktiviteter, arbejde, elendigheder og glæder var vigtige, så længe disse hverdagsbekymringer var politisk anvendelige. Det betød en samfundskultur præget af en individualiseret kultur og en personlig moral. Set fra statens perspektiv skulle individerne leve på bestemte måder og være rede til at dø, når der var brug for det. Det var ikke længere mennesket som juridisk subjekt med rettigheder og pligter, som staten interesserede sig for, men menneskets *liv*, fordi de var en essentiel del af statens styrke og overlevelse.¹³

Liberalisme som styringsrationalitet

Liberalismen i 1800-tallet, var en kritik af statsræsonen - "politistaten" i slutningen af 1700-tallet, der forudsatte, at staten var i stand til at have detaljeret viden om det, som den skulle styre, for at kunne

¹²Den moderne statstænkning som både mål og middel er i modsætning til fx Aristoteles optagethed af det gode liv som et højere mål, og den politiske tænkning som en slags kunst og redskab for mænd til at opnå det gode liv. Og med Machiavelli blev alle metafysiske spekulationer forladt til fordel for en politisk-strategisk tænkning, der havde som mål at opretholde fyrstens magt i staten.

¹³ Foucault har selv redegjort for, hvordan seksualiteten og dens stigende betydning i løbet af 1800-tallet blev et effektivt medie gennem hvilket livsmagten spredtes, ikke mindst fordi der heri sammenfattedes to teknikker, der omfattede henholdsvis individet og befolkningen. Her drejer det sig dog ikke om seksualiteten, men om livsforløb og alder.

forme det efter behov. Alt skulle reguleres ned i mindste detalje, bolig, dragt, manerer etc. Liberalismen var en reaktion mod dette totalt styrede samfund, og følgelig blev borgerne opfattet som både objekt for staten og som partnere. Den nye form for styring forudsætter, at individerne er frie, men opfører sig på en rationel måde.

Staten anerkender befolkningens krav om "det gode liv" og accepterer nødvendigheden af politisk intervention i samfundet. Velfærdspolitik er en særlig tricky kombination af politisk magt udøvet over legale subjekter og pastoralmagt udøvet over levende individer (Foucault 1988:67). På den måde indlejres styringen i teknikker og procedurer, som synes at være en del af selve den måde institutionerne er indrettet på. Sådanne magtformer har tilsyneladende ikke et subjekt, som modstanden kan vendes imod.

Liberalisme forudsætter en disciplinerings- og civiliseringsproces: "*The possibilities for liberal forms of freedom may historically depend upon the exercise of discipline. Freedom, in a liberal sense, should thus not be equated with anarchy, but with a kind of well-regulated and "responsibilized" liberty. The task, according to Foucault, was not to denounce the idea of liberty as a fiction, but to analyze the conditions within which the practice of freedom has been possible.*" (Barry, Osborne & Rose, 1996: 8)

En gennemgående pointe i de Foucault-inspirerede governmentality-analyser (Barry, Osborne & Rose, 1996) er, at der til liberale vestlige demokratier knytter sig nogle særlige styringsstrategier. Det drejer sig om den såkaldte avancerede liberalisme. Rose påpeger at 'advanced liberalism' er ikke en politisk ideologi, men snarere betegnelsen for en lang række styringsteknikker og -strategier, altså en mentalitet, der overordnet omhandler forsøg på at afgovernmentalisere staten ved at introducere forvaltnings-teknikker som ikke er hierarkiske, med derimod netværksorienterede (Rose, 1996: 41). Iværksættelsen af netværk af selvstyrende borgere som forvaltningsstrategi, gør det muligt at agere på afstand: *The composition of such networks is the condition of possibility for "action at a distance": it is only to the extent that such alignments of diverse forces can be established that calculated action upon conduct across space and time can occur at all ...* (Rose, 1996: 43)

Endvidere påviser Rose, at der til styringsrationaliteten som betegnes 'advanced liberal' knytter sig en forestilling om en aktiv medborger i et aktivt samfund (Rose 1996: 60). Der er altså tale om en mere generel forestilling om det aktive samfund, der består af aktive medborgere, som ikke kan henføres til en bestemt politisk retning, men som snarere er til stede som en mentalitet i store dele af samfundet. Påkaldelsen af den aktive borger modsvarer således en mere generel tendens eller mentalitet, som Rose betegner 'regime of the self' (Rose, 1996: 60) Dette 'regime of the self' fungerer sammen med 'advanced liberalism'- strategierne, hvor den enkeltes ansvar og forpligtelse overfor samfundet knyttes til den enkeltes selvrealiseringsprojekt. Der er tale om en strategi, hvor borgerne skal myndiggøres og ikke passivt modtage professionel hjælp og økonomisk støtte. Den enkeltes drift skal opbygges gennem selvudvikling og selvaktivering.

Med betegnelsen 'advanced liberalism' refererer Rose til Foucaults udsagn om liberalisme, som netop betoner det element af selvforvaltning, der er nødvendigt for at opretholde et liberalt demokrati. Således er den aktuelle styringsrationalitet en fortsættelse af det liberale projekt. Det er her vigtigt at påpege, at både Rose (1996) og Cruikshank (1996) understreger, at det aktive medborgerskab og den selvtilidsskabende ansvarliggørelse - og altså dette at styre sig selv - netop skal ses som afgørende forudsætninger for et demokratisk samfund. Der ligger i strategien om det aktive og ansvarlige medborgerskab både en betoning af uddannelse til myndige samfundsborgere og en social disciplinering, hvor den enkeltes livsprojekt knyttes sammen med løsningen af samfundets sociale problemer. Selvrealiseringsprojekter er ikke kun for den enkeltes egen skyld: *Self-fulfilment is no longer a personal or private goal. According to advocates, taking up the goal of self-esteem is*

something we owe to society, something that will defray the costs of social problems, something that will create a "true" democracy (Cruikshank, 1996: 232).

Governmentalitytænkningen som inspirationskilde

Dette teoretiske kompleks har for mig tjent som inspiration på to konkrete, empiriske felter: 1. biografiske teknikker på uddannelsesområdet og 2. ledelsesformer på sundhedsområdet. Det vil blive skitseret i det følgende.

Eksempel 1. Biografiske teknikker som styring

“During the last two centuries the problem has been: what could be the positive foundation for the technologies of the self that we have been developing during centuries and centuries? But the moment, maybe, is coming for us to ask: do we need, really, this hermeneutics of the self? ... Maybe our problem is now to discover that the self is nothing else than the historical correlation of the technology built in our history. Maybe the problem is to change those technologies. And in this case, one of the main political problems would be nowadays, in the strict sense of the word, the politics of ourselves”. (Foucault 1980b:180)

Michel Foucault's kritiske analyser af "the hermeneutics of the self" gør det nærmest umuligt at anlægge et hermeneutisk perspektiv på selvet, dvs. en indfølelse undersøgelse af det autentiske indre liv, fordi han anser hermeneutikken for en teknologi, hvis historiske opkomst vi i stedet bør undersøge og måske endda bekæmpe. Det er denne tråd, den britiske psykolog og sociolog Nikolas Rose tager op, når han griber studiet af selvet konkret, praktisk og historisk an ved at spørge: "Hvordan skal vi forstå og undersøge historien om denne ide om mennesket som et psykologisk selv, som et selv med et psykologisk indre, som det er nødvendigt at kende til og fortolke som baggrund for enhver handling, tanke og begær. Hvilke politiske og etiske grunde er der til, at dette psykologiske rum er fremkommet?" (Rose 1998)

Kendetegnende for moderne samfund er, at dannelsen af borgerne i stigende grad sker i form af individuelt rettede tiltag. Politisk set synes det som om, at en hel serie af magtpraksisser vil hjælpe individer til at opdage den indre sandhed og styrke deres autonomi og realisere sig selv. Samtidig lukker disse praksisser, der tilbyder frihed, individerne inde i relationer af autoritet og afhængighed. Rose kalder det en psykologisering af etikken: man bliver bedømt ud fra, om man er sandfærdig over for sin indre identitet. Forskellige dannelsesmæssige og terapeutiske praksisser søger i stigende grad at knytte folk til et identitetsprojekt frem for et samfundsmæssigt projekt. Individerne tiltales som om de allerede er frie. Samtidig lærer de at forstå deres frihed med begreber som selvrealisering, livshistorie og maksimering af potentialer gennem selvvalgte livsstrategier og evt. terapier.

"Uddannelsesbøger" som biografisk teknik

Et konkret eksempel på en individualiseringsteknik i frihedens navn er indførelsen af obligatoriske, individuelle uddannelsesbøger og uddannelsesplaner i den danske folkeskole. Fra år 2000 blev det obligatorisk, at alle elever i den danske folkeskole fra 3. klasse i samarbejde med en erhvervsvejleder, skulle udfylde en uddannelsesbog med udgangspunkt i elevens fremtidsdrømme

og vurderinger af egne svage og stærke sider.¹⁴ Endemålet er ”udarbejdelsen af en personlig uddannelsesplan og handlingsplan” på 9. og 10. klassetrin, som det hedder i de nye centrale kundskabs- og færdighedsområder for emnet ”Uddannelses-, erhvervs- og arbejdsmarkedsorientering”. Det kan anskues som en konkret styringsteknologi, hvor den enkeltes livsførelse knyttes til samfundets liv. Jeg har kaldt det en *biografisk teknik*.¹⁵ Med kravet om uddannelsesplaner tvinges børn på et tidligt tidspunkt i deres liv til at evaluere deres nutid i forhold til fremtiden og at planlægge deres livsforløb. Der er således tale om en selvformende praksis, en selvteknik, der ikke har kroppen som objekt, men selvrefleksionen og livsførelsen.¹⁶ Det er oplagt at se indførelsen af denne biografiske teknik i tilknytning til nye former for politisk praksis i relation til de aktuelle forandringer af velfærdsstaten. I det, der ofte kaldes neo-liberalistiske styreformere, er det netop borgernes ansvarlighed, der skal aktiveres som samfundsmæssig ressource. Ansvarlighed og evnen til at træffe valg i et livsperspektiv er ikke bare noget den enkelte har; det er en subjektivitet som skal formes og aktiveres af den statslige uddannelses- og sundhedspolitik. Det sker både med hårde styringsmidler som forbud og påbud og mere bløde teknologier som vejledning, deltagelse etc.

Brugen af handlingsplaner (uddannelsesbøger) kan således ses som et af de styringsredskaber, samfundet tager i anvendelse for at realisere bestemte mål. Det ligger lige for at se sådanne uddannelsesplaner og selv-evalueringer som en form for teknik, gennem hvilken børns selvopfattelse formes. Ses sådanne tiltag i sammenhæng med bredere, kulturelle processer, er der ikke tale om et enkeltstående fænomen, men snarere om en generel udvikling, hvor menneskers subjektivitet formes i biografiske former. Kritisk kan man tale om en form for biografisk tvang, hvor narration og selvrefleksion fungerer som en subjektiveringsteknik. Den private og den sociale biografering er således uadskillelig, og udspringer af forskellige former for regulering, hvor den sociale bedømmelse er koblet til reformering af individer. Uddannelsesbøgerne er en form for biografisk teknik, der lægger op til, at der findes en sandhed inde i eleven selv. Den enkelte elev stilles overfor et sandhedskrav. For at forpligte den enkelte overfor konkrete målsætninger, skal udfyldelsen af uddannelsesbøger foregå i forbindelse med individuelle samtaler. Det, der engang blev anset som tilhørende det hellige privatliv; personligheden, fremtidsdrømme, sædvaner, kan og skal nu påvirkes og formes.

Eleverne skal på den måde lære at tage ansvar for deres læring igennem en kontinuerlig selvevaluering, i form af løbende udviklingssamtaler med deres lærere. I praksis er det således ikke bare elevens uddannelsesprojekt, men ”det gode liv”, de unge bliver selvansvarlig for. I den uddannelsespolitiske diskurs fremstilles indførelsen af sådanne handlingsplaner ofte som et pædagogisk værktøj i en dialogcentreret vejledningsproces. I praksis er det dog ret oplagt, at de også fungerer som et administrativt reguleringsinstrument - et redskab i politiske, lovgivningsmæssige og administrative sammenhænge. Det er ikke disciplinering, men en teknik, der forudsætter en selvteknologi. Elevernes biografiske forestillingsevne og praksis mobiliseres ved hjælp af de nye obligatoriske uddannelsesplaner, som en måde at forme dem som rationelle og kalkulerende borgere.

Som en form for selvteknologi bidrager uddannelsesplanerne til udviklingen af handlekompetence, som i øjeblikket er noget, der kraftigt efterspørges i skolen såvel som på

¹⁴ ”... Der stilles herunder spørgsmål om elevens stærke sider, elevens interesser, forventninger til fremtiden og udviklingsønsker, og der opstilles eventuelt delmål for elevens indsats frem til et nærmere angivet tidspunkt ” (Uddrag af bekendtgørelse nr. 501 af 6.6.2000 om uddannelsesplaner i folkeskolen)

¹⁵ Lene Otto: Uddannelsesplaner og handlekompetence. Skitse til et forskningsprojekt om biografisk tvang i folkeskolen med særligt henblik på uddannelsesplaner, 2002.

¹⁶ Jeg har tidligere argumenteret for, at en selvbiografisk refleksion kan anskues som en selvteknik – en selvdannelsesteknik (Otto 1998, 2001, 2002).

arbejdsmarkedet. Eleverne skal kunne træffe kvalificerede valg, de skal kunne begrunde disse valg, og de skal udvikle en ansvarlighed overfor de trufne valg. Det subjekt som handleplanerne taler til er individualistisk, liberalt, og værdineutralt. Der er altså tale om en individualiserende styringsform.

Individualisering

Handlingsplaner og målsætningssamtaler peger i retning af en større grad af individualisering, idet både børn og voksne forventes at gøre sig forestillinger om og planlægge sin egen fremtid. Der ligger klart en politisk interesse for "det personlige ansvar" som en drivkraft. Motivationen skal både skabes og omsættes til praktisk handling i én og samme proces. Det enkelte menneskes ressourcer er blevet et kernepunkt. I managementsprog taler man om "human resource management" og om "human capital investment". I folkeskolen tales om undervisningsdifferentiering og udvikling af den enkelte elevs potentialer. Begge steder tales om personlig udvikling og vækst, men vel at mærke en udvikling mod bestemte, rationelle mål.

Samtidig er lærerens rolle som professionel under forandring. De skal fungere som vejledere, der formidler og helst også legemliggør de rette værdier. Der er ikke længere tale om et professionelt forhold, men om et etisk forhold baseret på personlige egenskaber. Deres personlige egenskaber må formes, for at de kan indgå som vejledere i en situation, hvor personligheden og følelserne inddrages. Det skal ses i sammenhæng med lærerens ændrede rolle, hvor den gamle embedsmandsautoritet – den ydre autoritet er borte eller stærkt reduceret. I stedet stilles der krav om en indre autoritet, ofte formuleret som karisma eller autenticitet. Den person, der påberåber sig autoritet, skal have personlige kvaliteter, ellers tror man ikke på vedkommende. Læreren skal have en anden form for magt eller autoritet, der mere drejer sig om personlig magt eller udstråling – en evne til at administrere en personlig relation til eleven. Læreren skal ikke blot have faglige og pædagogiske men også menneskelige og personlige kompetencer.

Lærerne skal undervise mindre og i stedet vejlede og inspirere. De skal ikke styre åbenlyst. Ved blot at definere sig som vejleder og inspirator kan læreren placere ansvaret hos eleven. Eleverne kan dog ikke bruge selvbestemmelsen, som de vil. Eleverne må lære at bestemme selv på den måde, som læreren kræver og finder fornuftig, hvilket reguleres i personlige samtaler (vejledning). Kravet om ansvar for egen læring og medansvar for formulering af personlige mål (kontrakt) kan ses som en teknik, som læreren kan bruge til for eksempel at holde ro og orden i klassen. Bryder den enkelte elev kontrakten, kan læreren stille eleven til regnskab for brud på det, som han selv har været med til at bestemme i en tilsyneladende ligeværdig samtale. Denne udvikling er på linje med det der foregår på det private arbejdsmarked (Bovbjerg 2002). Virksomheder og management-teorier stiller også eksistentielle spørgsmål. (værdibaseret ledelse), hvor der opstilles værdier som skal være styrende for arbejdets udførelse i stedet for faste regler. Det skulle give mere frihed og ansvar til den enkelte.

Kulturkritiske perspektiver

I de nye strømninger går et ord som "udvikling" og "livsperpektiv" igen. Den gode elev er ligesom den gode medarbejder et menneske i vækst. Den primære interesse er at udvikle sig selv, og fællesskabet virker sekundært i forhold til individets egen udvikling. Der er tale om et menneskesyn der indebærer, at udvikling er mål i sig selv. Det kan lyde som et humant menneskesyn, men Foucaults arbejde kan netop bruges til at stille kritiske spørgsmål til denne udvikling.

Med hensyn til uddannelsesbøger konkret og biografiske handlingsplaner i det hele taget, handler det ikke bare om at være kritisk over for det element af social kontrol, der

selvfølgelig også ligger i den offentlige interesse for handlingsplaner, fx i forhold til de arbejdsløse, hvor handlingsplanen er bundet direkte sammen med sanktioner og belønning (mistet dagpenge og uddannelsesstilskud). Der er tale om en dybere kulturkritik. Det er ikke bare faren for misbrug i form af kontrol, der er kritisabel, men at handlingsplaner som tilsyneladende uskyldige ”teknologier”, er en styring, der knyttes til den enkeltes forestillinger om, hvem han eller hun er. Med andre ord er det ikke det sociale liv (adfærd og normer), men karakter og personlighed, der forsøges styret.

Gang på gang fremhæves det, at uddannelsessystemet er ved at ændre sig og er på vej til at se hver enkelte elev/studerende som et individ med sin egen uddannelsesplan, egne behov, drømme og ønsker. Handlingsplanlægning er en vigtig del af hele denne udvikling. Handlingsplaner lanceres som noget, der imødekommer individuelle interesser og virker frigørende, men der er også tale om en subjektiveringsteknik, et tilpasningsredskab..

Mantraet om personlig refleksivitet tillader ikke, at man lever i nuet og lader tiden råde. Der stilles krav om, at eleverne tager personlig stilling til forløbet af deres eget liv. Ethvert valg skal ses i sammenhæng med det samlede livsforløb, det der er gået forud og det man gerne vil senere i livet. Konstant må eleven spørge sig selv, hvem hun er og hvad hun kan og ikke kan, hvad der er vigtigt for hende og hvordan, de enkelte livsfaser hænger sammen. På den måde kan man sige, at eleven pålægges en selvoptagethed. Denne nye praksis eller sociale teknologi former med andre ord selvrefleksive mennesker, der konstant er optaget af at vurdere udbyttet af al aktivitet i forhold til det samlede livsforløb.

Eksempel 2. Ledelsesformer på sundhedsområdet

The history of medicine, that is to say, is bound up with the historicity of all the different ways in which we have come to understand what is involved in making us better than we are. (Rose 1994:49)

Tanken om styring i konkrete former for praksis er også frugtbar i studier af medicinens mikropolitik, dvs. hvordan varetagelsen af befolkningens sundhed indebærer regulering af befolkningen gennem normer for dagliglivet og deres opfattelse af det gode liv. I bedste fald kan, at governmentalitetstænkningen bidrage til en slags tredje vej i humanistisk forskning, som hverken er politologisk, i den forstand at lægevidenskabens aktører ses som magtfulde eller humanistisk i traditionel forstand, hvor der er tale om en særlig holistisk og etisk forskning, der undersøger sundhed ud fra almindelige menneskers oplevelsesverden i modsætning til et videnskabeligt perspektiv. Foucaults tænkning kan bidrage til en sundhedsforskning, der forener udforskningen af de samfundsmæssige institutioner og praksisformer, hvori strategier og metoder for opnåelse af menneskelig sundhed og livskvalitet udvikles, med undersøgelsen af individuelle eller kulturelt specifikke forestillinger om det gode liv og de dermed forbundne måder at håndtere sundhed på. Ikke ud fra en antagelse om, at der altid er overensstemmelse mellem disse, tværtimod, men med fokus på kontraster, modsigelser og barrierer som går på tværs af vores ureflekterede dikotomier som folkelig og professionel eller alternativ og rationel etc.

De fleste sundhedsforskere er enige om, at der er sket en udvidelse af sundhedsbegrebet fra at handle om helbredet til at handle om det gode liv; der er sket en transformation af sociale spørgsmål til sygdom. Denne proces er ofte beskrevet som *medikalisering*¹⁷, men i det følgende vil det blive diskuteret, hvorvidt det vil være bedre at anskue det som *regulering* (government), forstået som relationen mellem styringsbestrebelse, diskurser og

¹⁷Medikalisering beskriver det, at et problem får en specifik medicinsk tolkning gennem etablering af diagnoser (diagnoser = rettigheder). Tendentielt betyder det, at stadig flere område af livet opfattes som havende med helbredet at gøre.

selvets teknologier. I alle samfund, ikke mindst liberale demokratiske samfund, skal der kontinuerligt udvikles teknikker, der kobler statens vilje med den enkeltes individuelle formåen og stræben. Derfor handler politik i bred forstand og sundhedspolitik i snæver forstand om at udvikle og udbrede diskurser, praksisser og teknikker. Det betyder at medicinske normer er dybt forankrede i de former for sundhedspraksis, som mennesker engagerer sig i for at styre, regulere og forbedre sig selv. Den medicinske forståelse former de etiske forskrifter vi bruger, når vi evaluerer vore liv og de teknikker vi bruger, for at forbedre vore liv. Medicinen beskæftiger sig således ikke med værdier i sociologisk forstand, men med vores eksistens - den dybeste sandhed om det gode liv: "... the new ontology of ourselves constituted by medicine appears to offer us a rational, secular and corporeal solution to the problem of how we should live our lives for the best..." (Rose 1994:69). Ved at studere medicinen kan man derfor få en forståelse af, hvordan sandhed produceres og kommer til at virke styrende på vores liv. Der er altså tale om et perspektiv, der ligger langt fra den fænomenologiske forestilling om at kroppen er uafhængig af disse former for praksis, og at sandheden findes her.

Subjektivisering i praksis

Foucault har udtalt, at styring udøves på niveauer og i former, som overskrider statens og dens apparater. Det er rigtigt i den forstand, at regulering i praksis foregår i sociale relationer mellem mennesker. Men disse relationer er ikke uafhængige. Der er i samfundet udviklet forskellige former for praksis, som skal forme mennesker, fx pædagogik, undervisning, terapi, vejledning og opdragelse. Disse praksisser er både statslige og private, og kan ikke adskilles, for de er hinandens forudsætninger. Det er selvfølgelig ikke kun Foucault, der har påpeget dette; det gjorde hans lærer Althusser også. Som en konsekvens af denne måde at tænke på, kaldte han familien et ideologisk statsapparat. Foucault fortsætter denne tradition, der også henter tankegods hos Aristoteles etik, der netop beskriver hvordan borgerens etiske antagelser er resultat af en samfundsmæssig dannelsesproces. Det bliver hos Foucault til, at menneskers selvomsorg og selvrefleksion er tæt knyttet til de praksisser, hvori begreber og teknikker hertil udvikles, fx medicinen. I den forstand er der ingen principiel forskel på medicinens piller, terapiens teknikker og de humanistiske videnskabers begreber og problematiseringer af det gode liv. De fungerer som rammer og redskaber for menneskers selvrefleksion og selvomsorg. Det er altså et forsøg på at forstå menneskelig identitet og subjektivitet fra et ikke-essentialistisk perspektiv som heller ikke er konstruktivistisk i den forstand, at individet skaber sig selv, eller at konstruktionen kan være hvad som helst.

Set i Foucaults perspektiv, er den politiske og private interesse for livsforløbet en produktiv teknologi, som skaber bestemte typer af personligheder eller subjektiviteter (Foucault 1883a/b, 1991). Ved at påtage sig denne sociale opgave bliver borgerne underlagt magten, men samtidig får de en identitet eller en subjektivitet. Frem for at kritisere medicinske diskurser og teknikker for at kolonisere livsverdenen, dvs. almindelige menneskers mere intuitive sundheds- og sygdomsopfattelser, kan governementalitytænkningen bruges til at forstå de forskellige medicinske paradigmer/diskurser som positive kræfter, der har leveret systemer af viden, som gennem kulturhistorien har givet mulighed for nye former for forståelse og erfaring af kroppen hos almindelige mennesker. I den forstand er medicinen ikke bare en neutral videnskab, men har i udpræget grad bidraget til at forme etikken i den vestlige kultur. Det gælder vores begreber om liv og død, sundhed, omsorg, rettigheder, værdighed etc. samt ikke mindst vores praktiske måder at håndtere dette på.

Medicinen som viden eller diskurs fik sin dominerende rolle fordi den *ikke* beskæftigede sig med sygdom alene, men med måder at håndtere livet på for den enkelte og

regulere og styre livet på for staten. Reguleringen og formningen af befolkningen sker ikke som diktater "fra oven", men i en proces, hvor den enkelte borger subjektiveres, dvs. tilegner sig og erfarer på egen krop de nye idealer og frivilligt underkaster sig den nye tvang. Vi skal derfor ikke kun tænke medicinens rolle kritisk, som en magtform, der fratager befolkningen en mere oprindelig og naturlig sundhedsforståelse. Vi formes i og med at vi får et sprog for vores kropserfaringer og nogle redskaber til at forøge vores trivsel i hverdagen. Medicinen som diskurs og praksis medvirker således til at omskabe fornemmelser og instinkter til egentlig kropserfaring og sundhedsbevidsthed.

På den måde betragtes medicinen nærmest som en konstituerende sandhed, subjektet konstitueres gennem overtalelsesprocesser, hvor sproget virker som overtalelse ikke som tvang og gennem anvisning af bestemte levemåder. Det er således i høj grad den kropslige, tekniske, fysiske aktivitet, der former menneskets selvrefleksion. Men hvordan genereres disse teknologier? Hvor kommer de fra? De er der nærmest bare hos Foucault, hvor teknikker, der er blevet udviklet inden for andre felter, indoptages i nye arrangementer, hvor de samtidig transformeres. Anvendt i nye praksisser får teknologierne nye konsekvenser.

Det projekt, jeg arbejder med hedder "Folkesundhed i praksis", og handler om skabelsen af det moderne sundhedsbevidste subjekt, der i samarbejde med lægevidenskaben varetager egen sundhed. I begyndelsen af det 20. århundrede sker der en udvidelse af interventionen i folks hverdagsliv. For individerne betyder det, at de ikke mere ses som *objekter* for politiske foranstaltninger til forhindring af sygdommes spredning, men som *sundhedssubjekter*. Når mennesker er objekter er sundhed blot en kapacitet i kroppen til at arbejde som arbejder og kæmpe som soldat. Hos sundhedssubjektet skal der udvikles selvpraksisser. Sådanne selvpraksisser udvikles ved at religiøse, pædagogiske og medicinske institutioner investerer i dem. Gennem *sundhedsfremme* overtales befolkningen til at have lyst til at ændre på egne handlemønstre og levemåder, for at opnå en bestemt norm for sundhed. Der er ikke tale om tvangspraksisser, men om former for praksis som samtidig indgår i en form for auto-formation af subjektet. Foucault kalder det for asketiske praksisser. De handler ikke om afkald, men om at arbejde med sig selv for at nå frem til en bestemt adfærd og fremtræden. Selvom subjektet konstituerer sig på en aktiv facon gennem selvets praksisser, så er disse praksisser dog ikke noget, som individet selv opfinder.

Medicin, sundhedspolitik og subjektivering

"But over the nineteenth century, the government of conduct in the name of health was to assume a more liberal form, that is to say, it operated according to a division between a "public" domain to be rendered pure, clean, healthy and sanitized by authoritative action, and "private" spaces to be governed not by reducing freedom but by regulating it". (Rose 1994:64)

Foucault har aldrig skrevet medicinhistorie, men han været optaget af bestemt fixpunkter af medicinsk natur. Foucaults projekt er snarere at undersøge den historiske fremkomst af nogle af de centrale kategorier, med hvilke vi i nutiden erfarer os selv medicinsk. Hans interesse er ikke medicinen som sådan, men det faktum, at den er en forudsætning for det moderne menneskes subjektivitet, individualitet og vitalitet. Med sine senere studier af, hvordan subjektiviteten formes i etik og selv-teknologier har han skabt en forbindelse tilbage til sine tidligere studier af det medicinske blik. Hvor han i Klinikens fødsel gjorde meget ud af medicinsk filosofi, har han senere pointeret, at der med fremkomsten af den moderne medicin i allerhøjeste grad er tale om et praktisk og teknisk forhold. Mennesket som videnskabeligt fænomen er således nyt i den moderne periode (fra 1800). Det er ikke sygdomme (diseases) men deres underside –lidelse (illness), der gøres

synligt for blikket og for behandlingerne. Det er menneskets møde med sygdommene. Det medicinske blik skaber individualitet fordi sygdommene skal studeres som lidelser hos mennesket.

Governmentality-analysemåden kan hjælpe med at udrede de forskellige relationer, der har været etableret mellem medicinsk fornuft og politisk fornuft. Fra det øjeblik europæisk politisk ræson fik sin moderne regerende form, havde den en medicinsk dimension. Anskuet på den måde, er medicinen social. Det betyder ikke, at den skal undersøges i en social kontekst, eller at den er influeret af - eller determineret af sociale aktiviteter, men at medicin er uløseligt forbundet med ideen om samfund. Samfundet har fået sin form sammen med den medicinske viden. Politik og medicinsk viden er tæt forbundne. Sundhedspolitik i 1800-tallet kunne ikke adskilles fra politik i det hele taget, det var en del af statstænkningen per se (Osborne1997). Den moderne medicin er således næsten umulig at forstå uden dens relation til staten, idet den grundlæggende er blevet til som en videnskab om mennesket¹⁸, dvs. som et element i den indsamling af viden om befolkningen, som staterne siden 1700-tallet har efterspurgt. Statens overlevelse bliver afhængig af befolkningens livsførelse og dermed de discipliner, der opdager og udforsker befolkningens hverdagsliv. Det beskriver Foucault som hverdagens indoptagelse i magten, hvilket passende kan stå som afslutning på de foregående refleksioner:

”En mumlen begynder at stige frem, som ikke lader sig standse, nemlig den mumlen, som gennem diskursen udleverer livsførelsens individuelle variationer, skammen og hemmelighederne til magtens hænder. Menigmand ophører med at tilhøre stilheden, det forbigående rygte eller den flygtige bekendelse. Alt hverdagsagtigt, enhver betydningsløs detalje, det tarvelige, de glansløse dage, det fælles liv, kan og skal siges – eller endnu bedre: skrives. Det er blevet beskriveligt og omskriveligt, nemlig for så vidt det gennemstrømmes af en politisk magts mekanismer. ... At der skulle være en hemmelighed at afsløre på hverdagens område, at det uvæsentlige på en vis måde kunne være vigtigt, det forblev udelukket, indtil magtens hvide blik faldt på disse mikroskopiske rørelser” (Foucault 1995b:164)

Referencer

Barry, A., Osborne, T. & Rose, N. 1996: Foucault and political reason: liberalism, neo-liberalism and rationalities of government. UCL Press

Baudrillard, Jean 1982: At glemme Foucault. København: Rhodos

Bovbjerg, Kirsten Marie 2001: Følsomhedens etik: tilpasning af personligheden i New Age og moderne management / Kirsten Marie Bovbjerg. Hovedland

Buch, Anders 1995: At vælge og handle: Handlingsplanens filosofi. Plant, Peter (red.): Handling og forvandling – om handlingsplaner i uddannelses- og erhvervsvejledning. Studie og Erhverv.

Burchell, Graham, C. Gordon and P. Miller (eds.) 1991: The Foucault Effect. Studies in Governmentality. The University of Chicago Press.

¹⁸ Koblingen af sygdomsfænomener til mennesket og en anerkendelse af, at deres udvikling er afhængig af den krop, den befinder sig i, indebærer en helt anden epistemologi, end den tidligere lære om sygdomme som arter, der kunne klassificeres.

Burchell, Graham 1996: Liberal government and techniques of the self. In: Barry, A., Osborne, T og Rose, N.: Foucault and political reason: liberalism, neo-liberalism and rationalities of government. UCL Press.

Cruikshank, Barbara 1996: Revolution within: self-government and self-esteem. In: Barry, A., Osborne, T og Rose, N.: Foucault and political reason: liberalism, neo-liberalism and rationalities of government. UCL Press.

Dean, Mitchell 1994: *Critical and effective histories. Foucault's methods and historical sociology*. London and New York: Routledge.

Dean, Mitchell 1996: Governmentality : power and rule in modern society. - London : Sage Publications.

Donald, James 1992: Sentimental Education: Schooling, Popular Culture and the Regulation of Liberty. London: Verso.

Foucault, Michel 1978 (fr.1976): *Seksualitetens historie I. Viljen til viden*. København: Bibliotek Rhodos

Foucault, Michel 1980a: On the Government of the Living. Jeremy R. Carrette (ed.) *Religion and Culture by Michel Foucault*. Manchester University Press 1999.

Foucault, Michel 1980b: About the Beginning of the Hermeneutics of the Self. Jeremy R. Carrette (ed.) *Religion and Culture by Michel Foucault*. Manchester University Press 1999.

Foucault, Michel 1981: *Omnes et Singulatim: Towards a Criticism of 'Political Reason'*. The Tanner Lectures on Human Values II. University of Utah Press

Foucault, Michel 1982: The Subject and Power. Afterword in *Dreyfus & Rabinow: Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Chicago: The University of Chicago Press.

Foucault, Michel 1983: On the Genealogy of Ethics: An Overview of Work in Progress. *Dreyfus & Rabinow: Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Chicago: The University of Chicago Press.

Foucault, Michel 1988: Politics, Philosophy, Culture. Interviews and other Writings 1977-1984. New York: Routledge.

Foucault, Michel 1995a: Sandheden, magten og den intellektuelle – samtale med Alessandro Fontana og Pasquale Pasquino. N. Brügger, K. O. Eliassen og J. E. Kristensen (red.) *Foucaults masker*. Århus: Modtryk

Foucault, Michel 1995b: De infame menneskers liv. N. Brügger, K. O. Eliassen og J. E. Kristensen (red.) *Foucaults masker*. Århus: Modtryk

- Foucault, Michel 1988: The political Technology of Individuals. L. H. Martin, H. Gutman and P. H. Hutton (eds.): *Technologies of the Self. A Seminar with Michel Foucault*. Amherst: The University of Massachusetts Press
- Gordon, Colin (ed.) 1981: *Power/Knowledge: Selected Interviews & Other Writings 1972-1977 by Michel Foucault*. Pantheon Books, New York.
- Gordon, Colin 1991: Governmental Rationality: An Introduction. In G. Burchell, C. Gordon and P. Miller (eds.) 1991: *The Foucault Effect. Studies in Governmentality*. The University of Chicago Press
- Hindess, Barry 1996: Liberalism, socialism and democracy: variations on a governmental theme. In: A. Barry; T. Osborne & N. Rose 1996: *Foucault and political reason. Liberalism, neo-liberalism and rationalities of government*. UCL press, London.
- Hjelmar, Ulf 1998: En politisk analytik – med udgangspunkt i Foucaults arbejde. A. Berg-Sørensen og M. F. greve (red.): *Staten, det er ... Stat og politik – historisk, politologisk og sociologisk*. Roskilde Universitetsforlag.
- Hunter, Ian 1993: Subjectivity and government. Review article. *Economy and Society* 22:1. Routledge.
- Krejsler, Johan: Idealet om elevens selvbestemmelse. Asterisk. Universitetsmagasinet. 2001 (2). Om phd-afhandling: "At konstruere professionel individualitet" (DPU, Pædagogisk sociologi)
- Mauss, Marcell 1973: Techniques of the body. *Economy and Society* 2: 70-87.
- Otto, Lene 1998: *Rask eller lykkelig. Sundhed som diskurs i Danmark i dette århundrede*. København: Komiteen for sundhedsoplysning
- Otto, Lene 2001a: Folkesundhed og risikostyring. Sygdomsforebyggelse og sundhedspolitik i et kulturhistorisk perspektiv. In. L. Uhrenfeldt mfl. (red.) *Fokus på sygeplejen*. København: Munksgaard
- Otto, Lene 2001b: *Livshistorier og biografisk subjektivitet*. Dansk pædagogisk Tidsskrift nr. 1
- Otto, Lene 2002: Biografiske samlinger. *Tidsskriftet antropologi*.
- Osborne, Thomas 1997: Of health and statecraft. In Petersen, A. & Bunton, R.: *Foucault, Health and Medicine*. Routledge
- Petersen, A. & Bunton, R 1997: *Foucault, Health and Medicine*. Routledge
- Plant, Peter (red.) 1995: Handling og forvandling – om handlingsplaner i uddannelses- og erhvervsvejledning. *Studie og Erhverv*.
- Rose, Nikolas 1994: *Medicine, History and the Present*. C. Jones and R. Porter (eds.) *Reassessing Foucault. Power, Medicine and the Body*. London and New York: Routledge.

Rose, Nikolas 1996: Governing "advanced" liberal democracies. In: Barry, A., Osborne, T og Rose, N.: Foucault and political reason: liberalism, neo-liberalism and rationalities of government. UCL Press.

Rose, Nikolas 1998: Inventing our selves. Psychology, Power, and Personhood. Cambridge University Press.

Rose, Nikolas 1999: Powers of Freedom. Reframing Political Thought. Cambridge University Press.

Sarup, 1988: Foucault and the social sciences. In Sarup: An Introductory Guide to Post-structuralism and Postmodernism. Harvester Wheatsheaf.

Szakolczai, Arpád 1993: From Governmentality to the Genealogy of Subjectivity: On Foucault's Path in the 1980's. EUI Working Paper SPS No. 93/4. Florence: European University Institute.

Svensson, Birgitta 2000: Konsten att individualisera. Särskiljande metoder i fängelsets personkaraktäristik. Bengt Erik Eriksson & Roger Qvarsell (red.): Samhällets Linneaner. Kartläggning och förståelse i samhällsvetenskapernas historia. Stockholm: Calssons.

Watts, A.G. 1995: Handlingsplanlægning: Grundlaget for livslang Karriereudvikling? Plant, Peter (red.): Handling og forvandling – om handlingsplaner i uddannelses- og erhvervsvejledning. Studie og Erhverv.

Faghefte om UEA [http:// www.laer-it/fag/udd/lov/faghft.htm](http://www.laer-it/fag/udd/lov/faghft.htm)